

यातना निषेधसम्बन्धी विधेयक- २०६६

प्रस्तावना

मानवीय मर्यादा नै मानव समाजको सर्वोत्तम मूल्य भएको यथार्थलाई मनन गर्दै,

मे १४, १९९१ मा नेपालले अनुमोदन गरेपश्चात नेपाली कानूनको अंगको रूपमा रहेको यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिलाई दृष्टिगत गर्दै,

यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय दिने सबै कार्य रोकथाम गर्नु, र यातनाका सबै कार्यमा जवाफदेहिता र हर्जाना सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी कानूनी, प्रशासनिक, न्यायिक, र अन्य प्रावधानहरू लागू गर्नु यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिका सबै पक्षराष्ट्रहरूको आधारभूत कर्तव्य र दायित्व हो भन्ने कुरा मनन गर्दै,

समाजलाई यातनारहित तुल्याउनु आधारभूत आवश्यकता भएको तथा सो सम्भव तुल्याउन सबै नागरिक र सार्वजनिक अधिकारीहरूको सहकार्य आवश्यक रहेको तथ्यलाई स्वीकार्दै,

यातना पीडितहरूलाई मर्यादित र सम्मानजनक रूपमा व्यवहार गरिनेछ भन्ने तथा न्यायिक प्रक्रियाको पूरा अवधिमा उनीहरूको सुरक्षा, संरक्षण र सहभागिता हुन्छ भन्ने सुनिश्चित गर्नु नितान्त आवश्यक भएको कुरा ध्यानमा राख्दै,

व्यवस्थापिका-संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ

(१) यो ऐनको नाम “यातना निषेध ऐन, २००९ (२०६६)” रहेको छ ।

(२) यो ऐन राष्ट्रपतिबाट हस्ताक्षरित भएपछि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा

“विषय वा प्रसङ्ग” ले अन्य अर्थ नलागेमा, यस ऐनमा –

- (१) “थुनुवा” भन्नाले वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गराइएको व्यक्तिलाई सम्झनु पर्छ ।
- (२) “थुना” भन्नाले व्यक्तिलाई थुनुवा बनाई राखिएको अवस्थालाई जनाउँछ ।
- (३) “थुनास्थल” भन्नाले दफा २(७) मा परिभाषित गरिएअनुरूपको “व्यक्ति” लाई दफा २(१) मा परिभाषित गरिएअनुरूप “थुनुवा” बनाई राखिएको जुनसुकै स्थानलाई जनाउँछ ।
- (४) पीडितको “पारिवारिक सहयात्री” भन्नाले पीडितसँगै बसोबास गर्ने र दीर्घकालीनरूपमा आत्मीय सम्बन्ध राख्ने व्यक्ति (श्रीमती नै हुनु जरुरी छैन) लाई बुझ्नु पर्छ ।
- (५) “स्वास्थ्य जाँच” भन्नाले थुनुवाको पूर्ण शारीरिक र मानसिक परीक्षणलाई जनाउँछ ।
- (६) “चिकित्सक” भन्नाले नेपाल मेडिकल काउन्सिलबाट मान्यता प्राप्त चिकित्सक वा स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्बाट मान्यता प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीलाई सम्झनु पर्छ ।
- (७) “व्यक्ति” भन्नाले धर्म, जाति, जनजातीयता, लिङ्ग, यौन, आस्था, राजनीतिक सम्बद्धता वा नागरिकता आदिको आधारमा कुनै भेदभाव नराखी सबै मानव व्यक्तिलाई बुझ्नु पर्छ ।
- (८) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐनमा वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियमवलीमा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम भन्ने सम्झनु पर्छ ।
- (९) “सार्वजनिक अधिकारी” भन्नाले संविधान, अन्य कानून वा निर्णय, वा नेपाल सरकारको कुनै निकायको आदेशअनुसार अधिकार प्रयोग गर्ने वा निश्चित कर्तव्य र दायित्व बहन गर्नुपर्ने अभिभारा बोकेका सार्वजनिक सेवामा रहेका अधिकारीलाई जनाउँछ । यस शब्दावलीले विशेष रूपमा नेपाल आर्मी, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी बल, वन रक्षक, वा वन्यजन्तु आरक्षणमा काम गर्ने तथा बहाल रहेका वा अवकाश प्राप्त अधिकारी वा कर्मचारीका साथै सार्वजनिक हैसियतमा कार्य गर्ने जो कोही व्यक्तिलाई जनाउँछ, तर यस शब्दावलीले उल्लिखित अधिकारीलाई मात्रै जनाउने गरी सीमित व्याख्या गरिने छैन ।।
- (१०) “पुनर्लाभ” भन्नाले पीडितलाई राज्य वा पीडकले दिनुपर्ने प्रत्यस्थापन, क्षतिपूर्ति, पुनःस्थापना, मानसिक सन्तुष्टी, र यातना पुनरोक्ती नहुने प्रत्याभूतिलाई जनाउँछ ।
- (११) “यातना” भन्नाले सार्वजनिक अधिकारी वा अधिकारीहरूले, वा सार्वजनिक अधिकारीले सँगै मिलेर काम गर्ने वा मौन सहमति जनाउने अन्य कुनै पनि व्यक्तिले पीडित स्वयंबाट वा तेस्रो व्यक्तिलाई साबिती वा सूचना प्राप्त गर्न, पीडित वा तेस्रो व्यक्तिले कसूर गरेबापत वा कसूर गरेको आशंकामा सजाय गर्न, वा पीडित वा तेस्रो व्यक्तिलाई कुनै प्रकारको विभेदमा आधारित कारणबाट थुनामा रहेका वा अन्य कुनै रितिले नियन्त्रणमा रहेका व्यक्तिलाई जानाजान गम्भीर शारीरिक वा मानसिक पीडा वा कष्ट पुऱ्याउने कार्यलाई बुझ्नु पर्छ ।

- (१२) क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय भन्नाले निम्न कुरालाई जनाउछ :
- (क) दफा २(१३) वा (१४) मा उल्लिखित दफा २(११) को जुनसुकै उद्देश्यका लागि गरिएका कार्यहरू, वा
- (ख) दफा २(११) मा उल्लेख भए जस्तो गम्भीर पीडा वा कष्ट उत्पन्न नभए पनि पीडा र कष्ट उत्पन्न गर्ने सबै कार्यहरू
- (१२) शारीरिक यातना भन्नाले विशेष गरी निम्न अनुसारका कार्यलाई जनाउँछ, (तर शारीरिक यातनाले उल्लिखित कार्यहरूलाई मात्रै जनाउने गरी सीमित व्याख्या गरिने छैन) :
- (क) सुनियोजित ढंगबाट कुटपिट गर्ने, टाउको ठोक्काई दिने, मुड्कीले हान्ने, लात्तले हान्ने, लाठी वा बन्दुकको कुन्दाले हिकाउने वा व्यक्तिको शरीरमा उफ्रने वा हिँड्ने
- (ख) खाना र पानी नदिने, वा सडेगलेको खाना र पानी, वा जन्तु वा मान्छेको मलमूत्र, रक्सी वा अन्य हानीकारक बस्तु जबरजस्ती सेवन गराउने
- (ग) विद्युतीय झड्का लगाउने
- (घ) सिगरेटले पोल्ने, तातो रडले डाम्ने, तातो तेल खन्याउने, वा तेजाब खन्याउने
- (ङ) पानीमा डुबाउने, वा निसासिने गरी टाउको पानीमा चोबल्ने
- (च) बाँध्ने, भुण्ड्याउने, वा हलचल गर्न नमिल्ने गरी वा तनावपूर्ण शारीरिक आसनमा रहन बाध्य पार्ने
- (छ) यौनअंग वा मलद्वारमा बाह्य बस्तु छिराउने, वा यौनाङ्ग, स्तनको मुन्टा, स्तन वा मलद्वारमा करेन्ट लगाउने लगायतका बलात्कार र अन्य कुनै पनि प्रकारका यौन दूर्व्यवहार
- (ज) शरीरको कुनै पनि अंग छेदन गर्ने
- (झ) जबरजस्ती दाँत उखेल्ने
- (ञ) अति गर्मी वा जाडो, जन्तु वा किरा जस्ता हानिकारक तत्वमाभक्त राख्ने
- (ट) निसासिने गरी हावा रोक्ने प्लास्टिकको भोला वा अन्य बस्तुले टाउको छोप्ने लगायतका कार्य गरी श्वासप्रश्वास अवरोध गर्ने
- (१३) मानसिक यातना भन्नाले विशेषगरी निम्न अनुसारका कार्यलाई जनाउँछ, (तर मानसिक यातनाले उल्लिखित कार्यलाई मात्रै जनाउने गरी सीमित व्याख्या गरिने छैन) :
- (क) आँखामा पट्टी बाँध्ने
- (ख) थुनुवालाई वा थुनुवाका परिवारका सदस्य वा साथीलाई ज्यान मार्ने, बलात्कार वा दूर्व्यवहार गर्ने, वा अन्य गम्भीर चोट पुऱ्याउने धम्की दिने

- (ग) जबरजस्ती र लामो समयसम्म एकान्त थुनाकक्षमा राख्ने
- (घ) अत्यन्तै लामो केरकार गर्ने
- (ङ) मार्न लैजादैछन् भन्ने विश्वास पैदा हुने किसिमले अचानक र स्वेच्छाचारी ढंगले एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा स्थानान्तरण गर्ने
- (च) आफ्नो धर्म वा आस्था प्रतिकूल कार्य गर्न लगाउने, जस्तै निर्वस्त्र हुन बाध्य पारेर व्यक्तिको आत्मसम्मान गिराउने

(१४) “पीडित” भन्नाले यातना दिइएको व्यक्तिलाई सम्झनु पर्छ। “पीडित” भन्नाले प्रत्यक्ष पीडितमाथि गरिएको गैरकानूनी व्यवहारको कारण प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा हानी वा तनाव भोगेको हदसम्म पीडितको आफ्नै परिवार, आश्रित वा घरायसी सहयात्रीलाई पनि बुझ्नु पर्छ। यसका अतिरिक्त, यस शब्दावलीले पीडितलाई सहायता दिलाउने क्रममा वा पीडा दिँदै गरेको अवस्थामा हस्तक्षेप गर्दा हानी पुगेका अन्य व्यक्तिलाई पनि जनाउँछ।

३. यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायमा निषेध

- (१) कसैले कसैलाई यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय दिनु हुँदैन। यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय यस ऐनअनुसार दण्डनीय अपराध हुनेछ।
- (२) निम्न कार्य गर्ने व्यक्तिले फौजदारी दायित्व बहन गनुपर्ने साथै यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायको कसूरमा सजायको भागीदार हुनुपर्नेछ:
 - (क) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय दिएमा, वा
 - (ख) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय दिने उद्योग गरेमा, वा
 - (ग) अर्को पक्षसँग मिलेर संयुक्तरूपमा यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय दिएमा वा सो उद्योग गरेमा, वा
 - (घ) अर्को व्यक्तिमार्फत यातना तथा क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय दिएमा वा यातना दिने उद्योग गरेमा, उक्त अर्को व्यक्तिले फौजदारी दायित्व बहन गर्नु परे वा नपरे पनि, वा
 - (ङ) अर्को पक्षलाई यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय दिन आदेश दिएमा, उक्साएमा, अभिप्रेरित गरेमा, कुनै व्यहोराले कसूरमा सहभागि भएमा वा सो को उद्योग गरेमा, वा

- (च) सार्वजनिक अधिकारी वा सार्वजनिक हैसियतमा काम गर्ने कुनै व्यक्तिको निर्देशन, सुपरिवेक्षण, आदेश वा इच्छामा यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय दिने कार्य गरेमा वा यातनाको उद्योग गरेमा
- (३) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायको औचित्य पुष्टि गर्न युद्ध वा युद्धको त्रास, राष्ट्रकै अस्तित्व जोखिममा पार्ने राष्ट्रिय संकट, आतंकवाद, आन्तरिक राजनीतिक अस्थिरता वा सशस्त्र द्वन्द्व, दंगा वा अन्य प्रकारका सार्वजनिक संकटकाल जस्ता कुनै पनि परिस्थितिको जिकिर लिन पाइने छैन । यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायको कसूरमा यस्ता परिस्थितिलाई कानूनी प्रतिरक्षाको आधार मानिने छैन ।
- (क) यातनाको औचित्यपुष्टि गर्न उच्चपदस्थ अधिकारी वा उच्च निकायको आदेशको जिकिर लिन पाइनेछैन
- (४) कुनै पनि व्यक्तिलाई निजको पद, हैसियत वा अन्य कुनै पनि कारणबाट यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायको अनुसन्धान र अभियोजनबाट उन्मुक्ति प्राप्त हुने छैन ।

४. स्वास्थ्य जाँच अभिलेखीकरण

- (१) व्यक्तिलाई थुनामा राखिएको अवस्थामा निजलाई यस ऐनअनुसार स्वास्थ्य जाँच उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (२) सबै स्वास्थ्य जाँच नेपाल मेडिकल काउन्सिल र स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद्ले निर्धारण गरेको मापदण्ड अनुरूप र यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायको प्रभावकारी अनुसन्धान एवं अभिलेखीकरणसम्बन्धी निर्देशिका (द “ईस्तानबुल प्रोटोकल”) र संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासभाद्वारा ग्रहण गरिएको प्रस्ताव नं ३७/१९४ जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डसँग मेल खाने किसिमको हुनुपर्छ र यस्ता जाँचले थुनुवाबन्दीको शारीरिक तथा मानसिक अवस्थालाई, विशेषगरी सम्भावित यातनाको प्रमाणलाई, प्रस्ट ढंगले अभिलेखीकरण गर्नुपर्ने छ ।
- (३) व्यक्तिलाई थुनामा राख्नासाथ तत्काल चिकित्सकद्वारा निजको स्वास्थ्य जाँच गराइने छ । तत्पश्चात् नियमित रूपमा र आवश्यकता परेको बखत स्वास्थ्य जाँच, चिकित्सा सेवा र उपचार उपलब्ध गराइने छ । बिरामी थुनुवाहरू, बिरामी भएको, चोटपटक लागेको वा दूर्व्यवहार भएको बताउने तथा चिकित्सकको विशेष निगरानीमा रहेका बिरामीहरूको दैनिक जाँच गराइने छ । रिहा हुँदा वा एउटा थुनास्थलबाट अर्को थुनास्थलमा स्थानान्तरण गरिदा अन्तिम पटक थुनुवाको स्वास्थ्य जाँच गराइने छ । यस ऐनअन्तर्गत उपलब्ध गराइने स्वास्थ्य जाँच, चिकित्सा सेवा र उपचार निःशुल्क हुनेछ ।
- (४) थुनुवा र निजको वकिललाई स्वतन्त्र चिकित्सकबाट थुनुवाको दोस्रो स्वास्थ्य परीक्षण गराई पाउन वा चिकित्सा राय पाउनका लागि थुनुवालालाई न्यायिक हिरासतमा राख्न अनुमति दिने अदालत समक्ष

अनुरोध गर्ने र त्यस्तो चिकित्सक नियुक्त गर्ने अधिकार हुनेछ । यसका अलावा, सक्षम अदालतले स्वतन्त्र चिकित्सा जाँच वा रायको लागि आदेश गर्न सक्नेछ, जुन निःशुल्क पनि हुनेछ ।

- (५) स्वास्थ्य जाँचको समयमा थुनुवा वा चिकित्सकले स्पष्टरूपमा सार्वजनिक अधिकारीको उपस्थिति अनुरोध गरेको अवस्थामा बाहेक सबै स्वास्थ्य जाँच गोप्यरूपमा गरिनुपर्छ । थुना अधिकारीहरू र अन्य सबै सार्वजनिक अधिकारीहरूले डाक्टर र बिरामी बीचको गोपनीयताको पूर्ण सम्मान गर्ने छन् ।
- (६) थुनुवाले स्वास्थ्य जाँच प्राप्त गरेको तथ्य, चिकित्सकको नाम, स्वास्थ्य जाँचको समयमा उपस्थित अन्य व्यक्तिहरू र उक्त जाँचको नतिजा समेतको उचित ढंगले अभिलेख राखिनेछ । थुनुवा वा निजको वकिलले अनुरोध गरेको खण्डमा सक्षम सार्वजनिक अधिकारीले उक्त अभिलेखको एक प्रति उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (७) कानून सम्मत पक्राउ पछि म्यादथपका निमित्त थुनुवालाई अदालतमा उपस्थित गराइदा अदालतले दफा ४(६) बमोजिम गरिएको निजको स्वास्थ्य जाँचको खाम बन्दी प्रतिवेदन बुझी सुरक्षित राख्ने छ र उक्त अभिलेखलाई अभियोग-पत्र दायर भएपछि मुद्दाको मिसिलमा संलग्न गर्नेछ ।
- (८) थुनुवालाई यातना दिइएको छ भन्ने विश्वास गर्न सकिने मनासिब कारण भएमा थुनुवा आफैले वा निजको परिवारका अन्य सदस्य, वा पारिवारिक सहयात्री, अभिभावक, वा अधिकार प्राप्त प्रतिनिधि वा वकिलले तत्काल स्वास्थ्य जाँचको आदेश माग गर्दै सक्षम जिल्ला अदालतसमक्ष निवेदन गर्न सक्ने छन् । यस्तो आदेश भएमा चिकित्सकलाई अदालतले सो स्वास्थ्य जाँचको निष्कर्ष सोभै अदालतमा पेश गर्न वा आवश्यक भएमा राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग समक्षसमेत पठाउन आदेश गर्न सक्नेछ ।
- (९) थुनुवालाई थुनामा राख्ने सार्वजनिक अधिकारीले जानाजान यस ऐन अनुरूपको स्वास्थ्य जाँच उपलब्ध नगराएमा, निजलाई यस ऐनको दफा ७(१)(च) अनुसार दण्ड गरिनेछ । यस ऐनमा गरिएको स्वास्थ्य जाँचसम्बन्धी व्यवस्था सार्वजनिक अधिकारीले पालना नगरेमा निजले आफूले इमानदारीपूर्वक कार्य गर्दागर्दै पनि पालना गर्न असमर्थ भएको प्रमाणित नगरेसम्म जानाजान पालना नगरेको अनुमान गरिनेछ ।

५. अनुसन्धान र कार्यविधि

- (१) पीडित आफैद्वारा वा निजका हकमा अन्य कुनै व्यक्ति वा संस्थाले उजुरी दायर गरेपश्चात, वा जिल्ला सरकारी वकिल वा सक्षम न्यायाधीशको आफ्नै पहलमा यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायको अभियोग सम्बन्धमा अनुसन्धान अधि बढाइनेछ ।
- (२) मनासिब आधार भएका सबै अवस्थामा यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायमा संलग्न व्यक्तिहरू विरुद्ध अनुसन्धान तथा अभियोजन गर्नु नेपाल सरकारको कर्तव्य हुनेछ ।

- (क) आफ्नो क्षेत्राधिकार लागू हुने जुनसुकै स्थान वा नेपालमा दर्ता भएको हवाईजहाजमा घटेको यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायसम्बन्धी आरोपित कसूरमा नेपाली नागरीक पीडित वा पीडकको रूपमा रहेको अवस्था भएमा त्यस्ता घटना उपर आफ्नो क्षेत्राधिकार लागू गर्न आवश्यक उपाय नेपाल सरकारले अवलम्बन गर्नेछ। आरोपित पीडक नेपालको क्षेत्राधिकार लागू हुने जुन सुकै स्थानमा उपस्थित रहेको अवस्था भएमा निज उपर यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायसम्बन्धी कसूरको आरोपमा क्षेत्राधिकार लागू गर्न आवश्यक व्यवस्था नेपाल सरकारले गर्नेछ।
- (३) जिल्ला सरकारी वकिलले कसूर भएको हुन सक्ने सूचना प्राप्त गरेमा वा यस ऐनअनुसार कसूर हुने वारदात भएको मनासिब आधार प्राप्त गरेमा निजले पदीय हैसियतबाट अनुसन्धान सुरु गर्नु पर्नेछ।
- (४) सबै थुनुवाहरूलाई थुनामा राख्ने प्रक्रिया चलाउँदा निजलाई यातना विरुद्ध उजुरी गर्न पाउने अधिकार रहेको तथा उक्त उजुरी गर्ने प्रक्रियाको बारेमा जानकारी दिइनेछ।
- (५) यातनासम्बन्धी उजुरी थुनाकेन्द्र प्रमुख, थुनाकेन्द्र अनुगमन गर्ने अन्य निकाय, राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग, थुनाको वैधानिकता पुनरावलोकन गर्ने सक्षम न्यायाधीश, वा सोभै जिल्ला सरकारी वकिलसमक्ष मौखिक वा लिखितरूपमा दायर गर्न सकिनेछ।
- (६) यातनाको सम्बन्धी उजुरी दायर गर्न, अनुसन्धान र अभियोजन गर्न तथा यातनाको दाबी प्रमाणित भएका मुद्दामा पीडितले पुनर्लाभ प्राप्त गर्न समेतमा कुनै किसिमको हदम्याद लाग्ने छैन।
- (७) जुनसुकै निकायले उजुरी प्राप्त गरेको भएता पनि यातनासम्बन्धी प्राप्त उजुरीलाई तत्काल जिल्ला सरकारी वकिल समक्ष पठाउनेछ। जिल्ला सरकारी वकिलले यातनासम्बन्धी उजुरी सम्बन्ध उजुरी प्राप्त भएको मिति, उजुरीको प्रकृति तथा उजुरी सम्बन्धमा भएका प्रगति उल्लेख गरी एक पुस्तिका खडा गर्नेछन्। उक्त पुस्तिकाका तथ्याङ्क महान्यायाधिवक्ताले वार्षिकरूपमा प्रतिवेदनमार्फत सार्वजनिक गरी वितरण गर्नेछन्।
- (८) कुनै थुनुवा थुनास्थलभित्रै अंगभंग भएमा वा थुनुवालाई यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय दिएको प्रमाण वा सूचना फेला परेमा वा थुनुवाको मृत्यु भएमा थुनास्थलका अधिकारीहरूले तत्काल जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय र राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगलाई सूचित गर्नेछन्।
- (९) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायसम्बन्धी सूचनाप्राप्त हुनासाथ वा यातना दिइएको भन्ने मनासिब आधार भएका अवस्थामा जिल्ला सरकारी वकिलले अनुसन्धान सुरु गर्नेछन्। तत्काल, पूर्ण र निष्पक्षरूपमा अनुसन्धान गर्ने दायित्व जिल्ला सरकारी वकिलको हुनेछ।
- (क) यातना दिने कार्य भयो भन्ने मनासिब आधार भएमा उजुरी नपरेको अवस्थामा समेत पदीय हैसियतले अनुसन्धान सुरु गर्नु जिल्ला सरकारी वकिल र अन्य सक्षम अधिकारीको कर्तव्य हुनेछ।

- (१०) जिल्ला सरकारी वकिलले यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायका सबै अनुसन्धानका सम्बन्धमा नियमितरूपमा महान्यायाधिवक्तालाई जानकारी गराउने छन् । आफूले अनुसन्धान गरिरहेको यातना मुद्दामा अनुसन्धानको निष्पक्षतामा असर पुऱ्याउने किसिले चाखहरू बाभिएको देखिन आएमा वा सो हुन सक्ने शंका लागेमा जिल्ला सरकारी वकिलले तत्काल महान्यायाधिवक्तालाई यस सम्बन्धमा परामर्श दिनुपर्नेछ । अनुसन्धानकर्ताको चाख बाभिएको पाइएमा महान्यायाधिवक्ताले यातनाको अनुसन्धानलाई निरन्तरता दिन तत्कालै अर्को अनुसन्धान अधिकारी तोक्नेछन् ।
- (११) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायका घटनाहरूको अनुसन्धान र अभियोजन गर्दा जिल्ला सरकारी वकिल वा अन्य सक्षम निकायले घटनाका सम्भावित सबै साक्षीहरू र सबै सम्भव स्रोतहरूबाट प्राप्त गर्न सकिने कागजात एवं अन्य प्रमाणहरूलाई ध्यानमा राख्दै घटनासँग सम्बन्धित सत्यतथ्यको पूर्ण र विस्तृत छानबिन गर्नुपर्नेछ ।
- (१२) जिल्ला सरकारी वकिलले पूर्ण र विस्तृत अनुसन्धान र अभियोजन गर्न आवश्यक परेमा अनुसन्धान र अभियोजनका विज्ञहरूबाट सहायता माग्न र लिन सक्नेछन् ।
- (१३) अनुसन्धान प्रयोजनको लागि जिल्ला सरकारी वकिल वा अन्य सक्षम अनुसन्धान अधिकारीले प्रचलित नेपाल कानूनमा नेपाल प्रहरीले प्रयोग गर्न पाउने गरी व्यवस्था भएका हिरासतका अभिलेखमा पहुँच, साक्षीलाई सोधपुछ गर्ने वा बयानका लिन, र अनुसन्धानसँग सम्बन्धित सबै सामग्री र सूचनामा पहुँच प्राप्त गर्ने लगायतका सम्पूर्ण अधिकार प्रयोग गर्नेछन् ।
- (१४) थुनुवाको मृत्यु वा थुनुवालाई लागेको चोटपटक यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायको परिणाम नभएको पुष्टि गर्ने प्रमाणको भार थुनुवामा राख्ने अधिकारीमा रहने छ ।
- (१५) यातनाको उजुरी सम्बन्धमा गरिएको अनुसन्धानमा प्राप्त प्रमाणबाट अपराध भएको देखाएमा जिल्ला सरकारी वकिलले अभियोग-पत्र तयार गरी वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट जिल्ला अदालत समक्ष सार्वजनिक फौजदारी मुद्दा दायर गरी अभियोजन गर्नेछन् ।
- (१६) अनुसन्धानमा प्राप्त प्रमाणबाट अपराध भएको नदेखिएमा यस ऐन वा प्रचलित नेपाल कानूनअन्तर्गत उक्त घटनालाई सार्वजनिक मुद्दाको रूपमा अभियोजन गर्न नसकिने भनी महान्यायाधिवक्ताले निर्णय गर्न सक्नेछन् । सरकारी वकिलले मुद्दा चलाउन नसक्ने भनी निर्णय भएको अवस्थामा, महान्यायाधिवक्ताले जिल्ला सरकारी वकिललाई जानकारी दिनेछन् । सो निर्णयको ५ दिनभित्र पीडितलाई वा पीडितको मृत्यु भइसकेको वा निज अपाङ्ग भएको अवस्था भएमा निजका परिवारका सदस्यहरू, पारिवारिक सहयात्री, अभिभावक, अधिकारप्राप्त प्रतिनिधि वा आश्रित सदस्य, र निजको वकिललाई महान्यायाधिवक्ताको निर्णयको जानकारी गराउने छन् ।
- (१७) पीडित आफैले वा पीडितको मृत्यु भइसकेको वा पीडित अपाङ्ग रहेको अवस्थामा निजको परिवारका सदस्यहरू, पारिवारिक सहयात्री, अभिभावक, अख्तियारप्राप्त प्रतिनिधि वा आश्रित सदस्य, र निजको वकिलले महान्यायाधिवक्ताले सार्वजनिक मुद्दाको रूपमा अभियोजन गर्न नसकिने भनी गरेको निर्णयको

विरुद्ध सम्बन्धित पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछन् । यस्तो पुनरावेदन महान्यायाधिवक्ताको निर्णयको जानकारी पाएको ३५ दिनभित्र दायर गरिसक्नु पर्नेछ ।

- (१८) यदि महान्यायाधिवक्ताले दफा ५(१६) अनुरूप सार्वजनिक मुद्दाको रूपमा मुद्दा दायर गर्न नमिल्ने भनी निर्णय गरेको भए, पीडित आफैले वा पीडितको मृत्यु भइसकेको वा पीडित अपाङ्ग रहेको अवस्थामा निजको हकमा निजको परिवारका सदस्यहरू, पारिवारिक सहयात्री, अभिभावक, अख्तियारप्राप्त प्रतिनिधि वा आश्रित सदस्यहरूले वादीको रूपमा जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गर्न सक्नेछन् ।
- (क) यस उपदफाअन्तर्गत यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायसम्बन्धी मुद्दा दुनियावादी फौजदारी मुद्दामा परिवर्तन भएकै कारणले मुद्दाको रोहमा लागू हुने कार्यविधिलाई असर पार्ने छैन ।
- (१९) यातनासम्बन्धी मुद्दामा मुद्दाका पक्षलाई कानूनी सहायता ऐन, १९९७ मा तोकिएबमोजिम कानूनी सहायता उपलब्ध हुनेछ ।
- (२०) दफा ५(१८) बमोजिम दुनियावादी फौजदारी मुद्दाका रूपमा मुद्दा दायर गरिएको अवस्थामा बाहेक, यस ऐनअन्तर्गत दायर गरिएका यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायका सबै मुद्दामा नेपाल सरकार वादी हुनेछ ।
- (क) नेपाल सरकारले वादीको रूपमा पीडितको प्रतिनिधित्व गर्दा आफ्नो हितको उचित प्रतिनिधित्व नेपाल सरकारले नगरेको भन्ने यातना पीडितलाई लागेमा मुद्दा जुनसुकै चरणमा रहेको भए पनि पीडित आफैले वादीको रूपमा मुद्दा सकार गर्न सक्नेछन् र यसरी पीडित आफैले सकारेको मुद्दा दफा ५(१८) अनुसारको दुनियावादी फौजदारी मुद्दाका रूपमा अघि बढाइने छ ।
- (२१) यस ऐनअन्तर्गत अनुसन्धान र अभियोजनलाई सहजीकरण गर्नको लागि जिल्ला सरकारी वकिल, अनुसन्धान अधिकारी, अनुसन्धान टोलीका सदस्यहरू, प्रतिरक्षा वकिलहरू, वादीका वकिलहरू, र सक्षम अदालतबाट अधिकारप्राप्त जुनसुकै व्यक्तिलाई नेपालभरी नै थुनास्थल निरीक्षण गर्ने अधिकार हुनेछ ।
- (क) उपदफा २१ बमोजिम थुनास्थलको निरीक्षण र अनुगमन गर्दा सार्वजनिक अधिकारी वा थुनास्थल अधिकारीको अनुमति लिनुपर्ने छैन ।
- (ख) यस ऐनबमोजिम थुनास्थल अनुगमन र निरीक्षण गर्न अख्तियार प्राप्त व्यक्तिहरूलाई थुनास्थल अनुगमन र निरीक्षण गर्न रोक लगाउने सार्वजनिक अधिकारी दफा ७ उपदफा १(च) बमोजिम सजायको भागिदार हुनेछ ।
- (२२) पीडित, निजको वकिल, वा पीडितको मृत्यु भइसकेको वा पीडित अपाङ्ग रहेको अवस्था भएमा निजको परिवारका सदस्यहरू वा पारिवारिक सहयात्री, अभिभावक, अख्तियारप्राप्त प्रतिनिधि वा आश्रित सदस्यहरूलाई अनुसन्धानमा भएको प्रगतिको सम्बन्धमा नियमित रूपमा सूचना प्रदान गरिनु पर्छ । पीडित वा निजको वकिललाई प्रत्येक ३० दिनमा कम्तिमा एक पटक अनुसन्धान प्रगतिसम्बन्धी लिखित प्रतिवेदन पठाइने छ ।

(२३) साक्षीको संरक्षण

- (क) यस ऐनअन्तर्गतको मागदाबी उपर सुनुवाइ गर्दा पीडितलाई वादीको साक्षीको रूपमा लिइने छ ।
- (ख) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायका पीडित र साक्षीहरूलाई दफा ५(२३)(ग) मा व्यवस्था भएबमोजिम संरक्षण प्रदान गरिनेछ ।
- (ग) पीडित, साक्षी, पीडितको वकिल, निजहरूका आफन्त वा यस ऐनअन्तर्गत मुद्दा प्रक्रिया अघि बढाएकै कारणबाट जोखिममा परेका जो कोहीलाई अनुसन्धान हुनुअघि, अनुसन्धानको क्रममा वा अनुसन्धान भएपछि पनि, र संरक्षण गनुपर्ने आवश्यकता रहुञ्जेलसम्म व्यक्तिगत सुरक्षा र संरक्षण प्रदान गर्न उपयुक्त कदम चाल्ने अधिकार एवं दायित्व महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको हुनेछ । महान्यायाधिवक्ताबाट यस्तो संरक्षणको लागि कुनै आदेश भएको छैन भने पीडित वा यातनासम्बन्धी कुनै कारवाही अघि बढाएकै कारणले जोखिममा परेका जो कोहीले संरक्षण माग गर्दै अदालतमा निवेदन दिन सक्नेछन् ।

(२४) स्वतः निलम्बन र अनुशासनात्मक कारवाही :

यस ऐनअन्तर्गत कुनै अनुसन्धान प्रारम्भ हुने बित्तिकै

- (क) यस ऐनअन्तर्गत कसूर गरेको आरोपमा अनुसन्धानको कारवाही सुरु हुने बित्तिकै बहाल रहेका कुनै पनि आरोपित सार्वजनिक अधिकारी स्वतः आफ्नो पदबाट निलम्बन हुनेछन् । यस्तो निलम्बन मुद्दाको अन्तिम फैसला नआउञ्जेलसम्म लागू रहनेछ ।
- (ख) यस ऐनअन्तर्गत कसूर गरेको अभियोग लागेको सार्वजनिक अधिकारीलाई पूर्ण भरी निलम्बन गरिने छ र निज विरुद्ध उचित ढंगले अभियोजन गरिने छ ।

(२५) अभियोजन र पुनर्लाभमा हदम्याद नलाग्ने

- (क) यस ऐनअन्तर्गत अनुसन्धान र अभियोजन गर्न कुनै हदम्याद लागू हुने छैन ।
- (ख) यस ऐनअन्तर्गत यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायको प्रारम्भिक उजुरी र अन्तरिम राहतको दाबी लगायतका जाहेरी दायर गर्न एवं मागदाबी गर्न कुनै हदम्याद लागू हुने छैन ।
- (ग) पीडित वा अन्य कुनै पनि व्यक्तिलाई नेपाल कानूनअन्तर्गत पुनर्लाभ प्राप्त गर्ने अधिकार भएमा यस ऐनका कुनै पनि व्यवस्थाले त्यस्तो पुनर्लाभ प्राप्त गर्न रोक लगाएको मानिने छैन ।

(२६) यस ऐनअन्तर्गत हुने अनुसन्धान, अभियोजन, र मागदाबीको सुनुवाइ अन्य कार्यविधि प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम हुनेछ ।

६. सजाय

- (१) यस ऐनअन्तर्गत यातनाको कसूरमा दोषी ठहर भएका सार्वजनिक अधिकारीहरूलाई यस दफामा उल्लिखित व्यवस्थाअनुसार सजाय गरिनेछ ।
- (२) यस ऐनको दफा २(११) मा परिभाषित भएबमोजिम यातनाको कसूरमा दोषी ठहर भएका सार्वजनिक अधिकारीहरूलाई देहाय बमोजिम सजाय हुनेछ ।
- (क) यातना पीडितको मृत्यु भएको भएमा २० वर्ष कैद,
- (ख) यातना पीडित सधैका निम्ति अपाङ्ग भएको वा अंगभंग भएको भएमा १० देखि २० वर्ष सम्म कैद,
- (ग) यातना पीडितलाई जबरजस्ती करणी वा यौन दूर्व्यवहार गरिएको भए १० देखि २० वर्ष सम्म कैद,
- (घ) अन्य अवस्थाको यातनाको कसूरमा कसूरको गम्भीरताका आधारमा कम्तिमा ३ वर्ष देखि बढीमा २० वर्ष कैद,
- (३) यस ऐनको दफा ६(२)(घ) बमोजिम सजाय गर्दा निम्न आधारहरूलाई समेत विचार गरी यातनाले पीडितलाई पुग्न गएको क्षतिसँग सजाय समानुपातिक हुने गरी सजाय तोकिनेछ ।
- (क) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहारको विधि, समयावधि तथा क्रूरता
- (ख) पीडितले सहनु परेको शारीरिक तथा मानसिक पीडाको गम्भीरता र उक्त पीडा कति समयसम्म पीडितले सहन गर्नु पन्थो भन्ने कुरा
- (ग) कसूरदार कसूरको वारदातमा आफै संलग्न थियो वा निजले वारदातका निम्ति दुरुत्साहन मात्रै प्रदान गरेको थियो भन्ने कुरा, र
- (घ) हरेक कसूरदारको कसूरमा के कति संलग्नता थियो भन्ने पुष्टि गर्ने अन्य तत्व वा परिस्थिति,
- (४) यस ऐनको दफा २(१२) मा परिभाषित गरिएको क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायको कसूरमा कसूरदार ठहर हुने सार्वजनिक अधिकारीलाई देहायबमोजिम सजाय हुनेछ ।
- (क) पीडितलाई पुग्न गएको क्षतिका आधारमा कम्तिमा ६ महिना देखि अधिकतम १० वर्ष कैद,
- (५) यस ऐनको दफा ६(४)(क) बमोजिम सजाय गर्दा निम्न आधारहरूलाई समेत विचार गरी पीडितलाई पुग्न गएको क्षतिसँग सजाय समानुपातिक हुने गरी सजाय तोकिनेछ ।
- (क) क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायको कसूरमा प्रयोग भएको विधि, सो कसूरको समयावधि तथा क्रूरता,
- (ख) पीडितले सहनु परेको शारीरिक तथा मानसिक पीडाको गम्भीरता र उक्त पीडा कति समयसम्म पीडितले सहन गर्नु पन्थो भन्ने कुरा,

- (ग) कसूरदार आफै कसूरको वारदातमा संलग्न थियो वा निजले वारदातका निमित्त दुरुत्साहन मात्रै प्रदान गरेको थियो भन्ने कुरा,
- (घ) हरेक कसूरदारको कसूरमा के कति संलग्नता थियो भन्ने पुष्टि गर्ने अन्य तत्व वा परिस्थिति,
- (६) यस ऐनको दफा ४(९) अनुसार बन्दीलाई स्वास्थ्य जाँच उपलब्ध गराउनु पर्ने व्यवस्थालाई मनसाय पूर्वक पालना नगरेको ठहर भएमा कसूरदार सार्वजनिक अधिकारीलाई न्यूनतम सजायको रूपमा निज वहाल रहेको पदबाट बर्खास्त गर्नका साथै भविष्यमा कुनै पनि सरकारी पदका निमित्त अयोग्य ठहर गरिने छ र उच्चतम सजाय हुने ठहर भएमा न्यूनतम सजायका साथै एक वर्ष सम्म कैदसमेत हुनेछ ।
- (७) यस ऐनको दफा ५(२१) तथा दफा १३ मा व्यवस्था भएअनुसार अधिकारप्राप्त व्यक्तिलाई थुनास्थलमा पहुँच नदिएको आरोप पुष्टि भएमा कसूरदार सार्वजनिक अधिकारीलाई न्यूनतम सजायको रूपमा निज वहाल रहेको पदबाट बर्खास्त गर्नका साथै भविष्यमा कुनै पनि सरकारी पदका निमित्त अयोग्य ठहर गरिने छ र उच्चतम सजाय हुने ठहर भएमा न्यूनतम सजायका साथै एक वर्षसम्म कैदसमेत हुनेछ ।

७. पुनरावेदनको अधिकार

- (१) यस ऐनअन्तर्गतको यातनासम्बन्धी मुद्दामा जिल्ला अदालतले गरेको फैसलामा चित्त नबुझे वादीको रूपमा रहेको नेपाल सरकार वा पीडित आफै वा पीडित अपाङ्ग भएको वा निजको मृत्यु भइसकेको अवस्था भए पीडितका परिवार वा पारिवारिक सहयात्री, अभिभावक, अख्तियारप्राप्त प्रतिनिधि, आश्रित व्यक्तिहरू तथा प्रतिवादीले जिल्ला अदालतको निर्णयविरुद्ध पुनरावेदन दिन सक्नेछन् ।
- (२) पुनरावेदन गर्ने सम्बन्धी अन्य नियम वा व्यवस्थाहरू प्रचलित नेपाल कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम हुनेछन् ।

८. क्षतिपूर्ति कोष

- (१) यस ऐनअन्तर्गत यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायका पीडितलाई क्षतिपूर्ति प्रदान गर्नका लागि नेपाल सरकारले एउटा क्षतिपूर्ति कोष खडा गरी सञ्चालन गर्नेछ ।
- (२) क्षतिपूर्ति कोषको समूचित व्यवस्थापनका निमित्त निम्नलिखित पदाधिकारीहरू सम्मिलित एक क्षतिपूर्ति कोष व्यवस्थापन समिति गठन गरिनेछ :
- (क) कानून सचिव – संयोजक
- (ख) सर्वोच्च अदालतको रजिष्ट्रारले तोकेको सह-रजिष्ट्रार – सदस्य
- (ग) अर्थ मन्त्रालयको सचिवले तोकेको सह-सचिव – सदस्य

- (घ) मानवअधिकार सम्बन्धी संसदीय समितिले मनोनित गरेको मानवअधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत नागरिक समाजका एकजना – सदस्य
- (३) क्षतिपूर्ति कोषमा सरकारबाट वार्षिकरूपमा विनियोजित रकम, अन्तर्राष्ट्रिय दातृ निकाय वा व्यक्तिहरूबाट प्राप्त अनुदान सहयोग र यस ऐनअन्तर्गत कसूरदार ठहर भएका व्यक्तिहरूबाट सजायस्वरूप असुल भएको रकम यस कोषमा जम्मा गरिनेछ ।
- (४) यस ऐनको दफा ९ र १० बमोजिम फैसलामा उल्लिखित यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायका पीडितहरूको पुनर्लाभसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण रकम कोषबाट खर्च गरिनेछ ।
- (५) क्षतिपूर्ति कोष अक्षय कोष रहनेछ ।
- (क) क्षतिपूर्ति कोषमा अपर्याप्त रकम रहेको कारणले फैसलामा उल्लिखित पुनर्लाभ रकम पीडितले प्राप्त गर्न बाधा पुऱ्याउने छैन ।
- (ख) क्षतिपूर्ति कोषमा रकम बाँकी नरहेमा नेपाल सरकारले अन्य स्रोतबाट पुनर्लाभको तत्काल भुक्तानी दिने व्यवस्था गर्नेछ ।
- (६) क्षतिपूर्ति कोषसम्बन्धी अन्य व्यवस्थाहरू यस ऐनअन्तर्गत बन्ने नियमावलीमा व्यवस्था गरिनेछ ।

९. अन्तरिम राहत

- (१) यातनाको कारणबाट लागेका भनिएका चोटका कारण पीडित आफ्नो परिवारलाई सहारा दिन असमर्थ भएको अवस्था भएमा, निजलाई यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायका कारणबाट लागेका भनिएका चोटको उपचारमा आवश्यक पर्ने अत्यावश्यक चिकित्सा सेवाको लागि खर्च आवश्यक भएमा, वा यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायले निम्त्याएका भनिएका अन्य कुनै पनि परिस्थितिका कारण निजलाई आर्थिक सहायता नभई नहुने अवस्था भएमा अनुसन्धान अधिकारी, पीडित, निजको वकिल, वा निजको परिवारका सदस्य वा पारिवारिक सहयात्रीले सक्षम अदालतसमक्ष अन्तरिम राहतको लागि निवेदन दिन सक्नेछन् ।
- (२) अन्तरिम राहतका लागि परेको निवेदनको सुनुवाइ गर्ने अदालतलाई उक्त राहत दिन आवश्यक भएको लागेमा पीडितलाई क्षतिपूर्ति कोषबाट राहत उपलब्ध गराउनु भनी प्रमुख जिल्ला अधिकारीका नाममा अदालतले आदेश दिनेछ ।
- (क) यस्तो आदेश प्राप्त हुना साथ प्रमुख जिल्ला अधिकारीले पीडितलाई निर्धारण भए बमोजिमको अन्तरिम राहत रकम प्रदान गर्नेछन् ।
- (३) यस ऐनअन्तर्गत पीडितलाई आवश्यक राहत रकम निर्धारण गर्ने न्यायाधीशले अन्य कुराका साथै निम्न विषयमा विचार पुऱ्याउनु पर्छ :

- (क) पीडितले सहन गर्नु परेको भनिएको शारीरिक वा मानसिक यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायको मात्रा र त्यसको गम्भीरता,
 - (ख) पीडितमाथि आश्रित व्यक्तिहरूको उमेर, पारिवारिक उत्तरदायित्व, र अवस्था,
 - (ग) यातनाले भएको भनिएको चोटको उपचारमा लागेको वा लाग्न सक्ने खर्च,
 - (घ) पीडितको पुनःस्थापनामा लाग्न सक्ने आवश्यक साधन, स्रोत, र अवधि,
 - (ङ) पीडितलाई आवश्यक चिकित्सा सेवाको लागि लाग्ने खर्च तथा परिवार र आश्रित सदस्यलाई वा पारिवारिक सहयात्रीलाई आर्थिक सहायता
- (४) अन्तरिम राहत प्रदान गर्ने सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यविधि यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियमावलीमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

१०. पुनर्लाभको व्यवस्था एवं कार्यविधि

- (१) पुनर्लाभको लागत तथा स्वरूप निर्धारण भएपश्चात नेपाल सरकारले यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायका पीडितलाई पुनर्लाभको लागतको पूरा अंक वा पुनर्लाभसम्बन्धी सेवा वा दुवै शीघ्रतिशीघ्र प्रदान गर्नेछ । जस्तो सुकै अवस्थामा पनि नेपाल सरकारले पुनर्लाभसम्बन्धी सेवा वा पुनर्लाभ लागत फैसला भएका मितिले ३० दिन पूरा नहुँदै प्रदान गर्नेछ ।
- (२) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायका पीडितले तत्काल यस ऐनमा व्यवस्था भएबमोजिम पर्याप्त, सारभूत तथा प्रभावकारी पुनर्लाभ प्राप्त गर्नेछन् । यस ऐनअन्तर्गत पीडितलाई प्रदान गरिने पुनर्लाभ पीडितको स्वास्थ्य, सम्पत्ति तथा सुरक्षा सुनिश्चित गर्न पर्याप्त हुने प्रत्यास्थापना, क्षतिपूर्ति, पुनःस्थापना, मानसिक सन्तुष्टि, यातना पुनरोक्ती नहुने प्रत्याभूति वा अन्य उपायहरूको स्वरूपमा प्रदान गरिने छ ।।
- (३) गैरकानूनी कार्य गर्ने दोषी ठहर गरिएको व्यक्तिबाट निजले गरेको कार्यको परिणाम स्वरूप भएको सम्पूर्ण खर्च निजबाट भराउने अधिकार नेपाल सरकारलाई हुनेछ ।
 - (क) उप दफा ३ बमोजिम दोषी व्यक्तिबाट पुनर्लाभका लागि सम्पूर्ण रकम भराउदा निज माथि पर्न जाने आर्थिक भारका कारण निजको परिवारको नजिकको कुनै सदस्य वा निजमा आश्रित सदस्य वा पारिवारिक सहयात्रीको स्वस्थ वा जीवनमा नै गम्भीर जोखिम पैदा हुने भएमा कसूरदारबाट भराइने रकमको अंक घटाइने छ ।
 - (ख) कसूरदार ठहर भएको व्यक्तिको परिवारको नजिकको कुनै सदस्य वा निजमा आश्रित सदस्य वा पारिवारिक सहयात्रीलाई कसूरदारले रकम बुझाउदा आफ्नो स्वस्थ वा जीवनमा गम्भीर जोखिम पैदा हुनेछ भन्ने लागेमा फैसला गर्ने जिल्ला अदालत समक्ष दोषीबाट भराउने रकम कम गर्न निवेदन दिन सक्नेछन् ।

- (१) यस्तो निवेदन उपर सुनुवाइ गर्ने जिल्ला अदालतले निवेदकको आर्थिक अवस्थाको मूल्यांकन गर्नेछ र कसूरदार उपर गरिएको आर्थिक सजायले निवेदकको स्वस्थ वा जीवनमा गम्भीर जोखिम पैदा गर्ने पाइएमा सोही मुताबिक कसूरदारले बुझाउनु पर्ने रकमको अंक घटाउने छ ।
- (२) दफा १०(३)(ख)(१) बमोजिमका निवेदकलाई सजायपूर्वको स्वभाविक जीवनस्तरको संरक्षण गरी पाउने वा सोही अवस्थामा प्रतिस्थापित हुने अधिकार रहने छैन ।
- (४) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय दिने कार्यमा एकभन्दा बढी व्यक्ति कसूरदार ठहर भएमा यस ऐनबमोजिम कसूरदारबाट उपदफा ३ बमोजिम भराउने रकम कसूरदारहरू बीच भागलगाई भराइने छ । बुझाउनु पर्ने रकम कसूरदारहरू बीच भाग लगाउदा यातना दिने कार्यमा प्रत्येक कसूरदारको के कति संलग्नता थियो भन्ने आधारमा तय गरिने छ । कसूरमा प्रत्येकको संलग्नताको आधारमा मुद्दा हेर्ने अदालतले दण्ड तोक्नेछ । प्रहरी, सेना वा अन्य सुरक्षा निकायमा मुख्य भई काम गर्ने ओहदामा रहेका व्यक्ति कसूरदार ठहर भएमा निजको पदीय हैसियतकै आधारमा निजलाई कसूरमा मुख्य दायित्व बहन गराइने छ ।
- (५) सार्वजनिक अधिकारीको हातबाट यातना पाएका कारणले पीडितमा सिर्जना भएको मानसिक वा शारीरिक समस्याका निम्ति स्वास्थ्य परीक्षण गर्नुपर्ने वा उपचार गर्नु भएमा पीडितको सम्पूर्ण उपचार नेपाल सरकारको खर्चमा प्रदान गरिने छ । यातनाका कारणले पीडितको मृत्यु भएको वा पीडित अपाङ्ग भएको अवस्था भएमा पीडितका आश्रित वा परिवारका सदस्यहरूको जीवन निर्वाहका निम्ति तत्काल राहत आवश्यक भएमा आर्थिक सहायतासमेत प्रदान गरिनेछ ।
- (६) यस ऐनअन्तर्गत पीडित ठहर भएका व्यक्तिले अदालतले ठहर गरेबमोजिम पुनर्लाभ प्राप्त गर्नेछन् ।
- (७) पीडितले प्राप्त गर्ने पुनर्लाभअन्तर्गत निजले यातनाका कारण सहनु परेको आर्थिक तथा गैरआर्थिक क्षतिका साथै अन्तरिम राहतले नसमेटेको हदसम्म यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहारसम्बन्धी कसूरबाट पुनर्लाभ गएको क्षतिसमेत पर्नेछन् । पुनर्लाभअन्तर्गत न्यूनतमरूपमा निम्न कुरा समावेश हुनेछन् :
- (क) पीडितले सहनु परेको पीडा, सन्ताप, डर तथा अन्य भावनात्मक व्यथा लगायतका गैरआर्थिक क्षतिका निम्ति दिइने पर्याप्त क्षतिपूर्ति
- (ख) आवश्यक औषधी उपचारमा लागेको सम्पूर्ण खर्च तथा यातनाका कारणले पीडितले बेहोर्नु परेको आर्थिक क्षति, निजले गुमाउनु परेका आर्थिक अवसर, भौतिक क्षतिको क्षतिपूर्ति, तत्कालीन राहतमा नसमेटेको वा निःशुल्क कानूनी सहायतामा नपरेको भए पीडितले कानूनी वा विज्ञ सहायता प्राप्त गर्दा लागेको खर्च । तर भौतिक क्षतिअन्तर्गत उल्लिखित क्षति मात्रै पर्नेभनी सीमित व्याख्या गरिने छैन ।
- (ग) पीडितले सहनु परेको गैरआर्थिक क्षतिका लागि क्षतिपूर्ति ।

- (८) पुनर्लाभ प्रदान गर्ने फैसला गर्ने प्रत्येक अदालतले दफा १०(७) (क-ग) सम्म उल्लिखित प्रत्येक शीर्षकमा प्रदान गरिने रकमको कुल अंक उल्लेख गर्नुपर्ने छ। फैसलामा उल्लेख भएको रकम के कति आधारमा तय गरिएको हो सो को समेत उल्लेख फैसला गर्ने अदालतले गर्नेछ।
- (९) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहारसम्बन्धी कसूरको गम्भीरता तथा पीडितले सहनु परेको क्षतिका आधारमा क्षतिपूर्तिसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डलाई समेत विचार गरी पुनर्लाभ निर्धारण गरिनेछ। यातना वा गैरकानूनी व्यवहार वा दुवैका कारणले पीडितमा पुग्न गएको क्षतिसँग समानुपातिक हुने गरी पुनर्लाभ निर्धारण गरिनेछ। कानूनबमोजिम भएको कारवाहीबाट पीडितले सहनु परेको क्षतिलाई पुनर्लाभको प्रयोजनका लागि गणना गरिने छैन।
- (१०) पुनर्लाभसम्बन्धी कार्यविधि
- (क) यो ऐनअन्तर्गत नेपाल सरकार वादी भई मुद्दा चलाउदा जिल्ला सरकारी वकिलले दफा १०(५)(क-ग) मा व्यवस्था भए बमोजिम पुनर्लाभको दाबी लिनु पर्नेछ।
- (ख) यस ऐनअन्तर्गत दुनियावादी फौजदारी मुद्दाको रूपमा मुद्दा चलाउदा पीडितको कानून व्यवसायीले दफा १०(५)(क-ग) मा व्यवस्था भएबमोजिम पुनर्लाभको दाबी लिनु पर्नेछ।
- (ग) पीडितको परिवारको नजिकको सदस्य वा पारिवारिक सहयात्रीले पीडित उपर गरिएको क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहारका कारण सहनु परेको भावनात्मक दुःखका लागि पुनर्लाभको दाबी गर्दै जिल्ला अदालत समक्ष आफै पनि निवेदन दिन सक्नेछन्।
- (घ) अदालतले यस ऐनअन्तर्गत पुनर्लाभ प्रदान गर्ने फैसला गरेपश्चात पुनर्लाभको रकम तथा पुनर्लाभको स्वरूपबारे उल्लेख गरी क्षतिपूर्ति कोष व्यवस्थापन समिति समक्ष पत्र पठाउने छ।
- (ङ) दफा १०(१०)(घ) बमोजिम पुनर्लाभ बारेको पत्र प्राप्त गरेपश्चात क्षतिपूर्ति कोषले आदेश भए बमोजिमको क्षतिपूर्ति ३० दिन भित्र पीडितलाई हस्तान्तरण गर्नेछ।
- (११) औषधी उपचार तथा हेरचाह आवश्यक पर्ने गरी अंगभंग भएका वा शारीरिक तथा मानसिक समस्या भएका पीडितहरूको हेरचाह गर्नका लागि पर्याप्त पुनःस्थापन तथा मेडिकल सुविधा भएको पुनःस्थापना केन्द्र स्थापना गरिनेछ। यो केन्द्रको सञ्चालन खर्च नेपाल सरकारले बहन गर्नेछ।

११. सार्वजनिक अधिकारीहरूका लागि तालिम

- (१) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय रोकथाम गर्नका निम्ति नेपाल सरकारले प्रभावकारी कानूनी, प्रशासनिक, न्यायिक वा अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ। यस ऐनमा व्यवस्था भएको यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय निषेधसम्बन्धी व्यवस्था सार्वजनिक सेवा प्रवेशका निम्ति लिइने प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षा र तालिमको पाठ्यक्रम तथा सोसम्बन्धी सन्दर्भ पुस्तकमा सामेल गरिनेछ र सार्वजनिक अधिकारीका निम्ति उनीहरूलाई प्राप्त अधिकार र कर्तव्यसम्बन्धी नियम र निर्देशिकामा यातना निषेध समावेश गरिनेछ।

- (२) कानून कार्यान्वयनमा कार्यरत सैनिक प्रहरी वा निजामती कर्मचारीहरू, स्वास्थ्य व्यवसायीहरू, सार्वजनिक अधिकारी तथा थुनास्थल, सोधपुछ वा जुन सुकै प्रकारको थुनामा राखिएका व्यक्तिहरूसँग व्यवहार गर्नुपर्ने कार्यमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई यस ऐनअन्तर्गत निजहरूले पूरा गर्नुपर्ने कर्तव्य तथा दायीत्व माथि जोड दिने साभा पाठ्यक्रममा आधारित भएर तालिम दिइने छ ।
- (३) सम्बन्धित स्वास्थ्य व्यवसायीहरूलाई दिइने तालिममा स्वास्थ्य व्यवसायीहरूको आचारका सिद्धान्तमा स्थापित नियमहरूलाई विशिष्टरूपमा जोड दिइनेछ । विशेषतः बन्दी तथा कैदीहरूलाई यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायबाट जोगाउन फिजिसियनहरूलाई तालिम दिइनेछ ।
- (४) नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी बल, तथा नेपाली सेनाका बहालवाला तथा भविष्यमा भर्ना हुने सदस्यहरू मानवअधिकार शिक्षा, प्रभावकारी सोधपुछ प्रविधि तथा प्रहरी औजारको उचित प्रयोग लगायतका विषयहरूमा बृहत् तथा पूर्ण तालिममा सहभागी हुनेछन् ।
- (५) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय रोकथाम गर्ने उद्देश्यले सोधपुछसम्बन्धी नियमावली, निर्देशन, विधि तथा प्रचलनका साथै आफ्नो क्षेत्राधिकार लागू हुने सबै स्थानमा रहेका थुनास्थल र पक्राउ, थुना वा कैद भएका बन्दीउपर गरिने व्यवहारसम्बन्धी व्यवस्थाहरूको व्यवस्थित पुनरावलोकन नेपाल सरकारले गर्नेछ ।
- (६) नेपाल सरकारले यातना निषेध तथा अन्य मानवअधिकार सम्बन्धी विषयवस्तुलाई यो ऐन लागू भएको ५ वर्ष भित्रमा प्राथमिक, माध्यमिक तथा विश्वविद्यालय स्तरीय पाठ्यक्रममा समावेश गर्नेछ ।
- (७) नेपालमा कानूनी शासन प्रवर्द्धन गर्नका निम्ति मानवअधिकार तथा नागरिक अधिकार संरक्षणको महत्वबारे आम नागरिकलाई सचेत गराउने उद्देश्यले नेपाल सरकारले नियमित तथा कम्तीमा वर्षको एक पटक मानवअधिकार सचेतना अभियान सञ्चालन गर्नेछ । यस्ता सचेतना अभियानका कार्यक्रम निर्धारण तथा कार्यान्वयन गर्नमा नेपाल सरकारले राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग, मानवअधिकार संघसंस्था तथा नागरिक समाजको सल्लाह तथा सहयोग लिनेछ ।

१२. अनिष्कासन

- (१) यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायको जोखिममा रहेको कुनै पनि व्यक्तिलाई सुपुर्दगी गरिने, फिर्ता पठाईने वा देश निकाला गरिने छैन ।
- (क) प्रचलित नेपाल कानूनमा अन्यत्र जे सुकै लेखिएको भएता पनि कुनै व्यक्तिलाई अर्को देशमा पठाउदा, फिर्ता पठाउदा वा सुपुर्दगी गर्दा उक्त व्यक्ति यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजाय पाउने खतरामा पर्नेछ भन्ने विश्वास गर्ने दहिलो आधार भएमा नेपाल सरकारले त्यस्तो व्यक्तिलाई अर्को देशमा पठाउने, फिर्ता पठाउने वा सुपुर्दगी गर्ने छैन ।

(ख) दफा १२(१)(क) को परिस्थितिको विद्यमानता रहे नरहेको ठहर गर्न सक्षम निकायले सम्भव भएसम्म सम्बन्धित देशमा भएको चरम, जघन्य वा व्यापक मानवअधिकार उल्लंघन लगायतका सान्दर्भिक विषयहरू प्रति ध्यान दिनेछ ।

१३. अनुगमन प्रणाली

(१) यो ऐनअन्तर्गत देश भरिका बन्दीहरूलाई थुनामा राखिने सम्पूर्ण थुनास्थलहरूको अनुगमन गर्ने अधिकार राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगलाई हुनेछ । यस्ता थुनास्थलहरूको अवस्था लगायत मानवअधिकार हनन्, उल्लंघन तथा यस ऐनको परिपालना भए नभएको विषयलाई राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिनेछ ।

(क) यस ऐनमा रहेका व्यवस्थाले राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग बाहेकका अन्य निकायले गर्ने थुनास्थल अनुगमन भ्रमणमा बन्देज लगाएको मानिने छैन ।

(२) अनुगमन कार्य सहजीकरण गर्नका निम्ति राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग तथा अन्य अनुगमन संस्थाका कर्मचारीलाई थुनास्थलहरूमा निर्वाध पहुँच उपलब्ध गराइने छ ।

(३) राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग तथा अन्य अनुगमन संस्थालाई तत्काल र जुनसुकै बखत अघोषितरूपमा जुनसुकै थुनास्थलको भ्रमण गर्ने अधिकार हुनेछ । राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगलाई थुनास्थल, थुनुवा, थुनास्थलका कर्मचारी तथा जुनसुकै तथ्याङ्कमा पहुँच हुनेछ ।

(४) थुनास्थलहरूको अनुगमन निष्पक्ष, स्वतन्त्र तथा आवश्यक सावधानीका साथ सञ्चालन गरिनेछ ।

(५) राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग वा अन्य अनुगमन संस्थाले यातनाको दिइएको हुन सक्ने प्रमाण फेला पारेमा तत्काल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई अनुसन्धान सुरु गर्न सिफारिस गर्नेछ ।

(६) कुनै अधिकारप्राप्त व्यक्ति, संस्था वा निकायहरूलाई थुनास्थल अनुगमन वा निरीक्षण गर्नबाट रोक लगाउने सार्वजनिक अधिकारीहरू यस ऐनको दफा ६(७) बमोजिम सजायका भागीदार हुनेछन् ।

१४. यातनाको प्रयोगबाट प्राप्त प्रमाण ग्राह्य नहुने

(१) यातनाको अभियोग लागेको व्यक्ति विरुद्धको सुनुवाइमा बाहेक यातना दिएर वा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गरेर प्राप्त कुनै पनि सूचना वा प्रमाण प्रमाण ऐन २०३१ बमोजिम अदालती कारवाहीमा प्रमाण ग्राह्य हुने छैन ।

(२) अदालतले दफा १४(१) बमोजिम संकलन गरिएको सूचना वा अन्य कुनै प्रमाणलाई अस्तित्वमा नरहेको मान्नेछ । यातनाका माध्यमबाट कुनै सूचना प्राप्त गरिएको रहेछ भन्ने जानकारी कुनै न्यायिक प्रक्रियाको अवधिमा वा सोपछि अदालत वा मुद्दाको सुनुवाइ गर्ने निकायले पाउँछ भने उक्त न्यायिक

प्रक्रियालाई त्रुटिपूर्ण सुनुवाइ मानी नयाँ न्यायाधीश नियुक्त गरी नयाँ सुनुवाइ सुरु गर्न आदेश गर्नु पर्नेछ ।

- (३) यातना दिई कुनै सूचना प्राप्त गरिएको रहेछ भन्ने जानकारी प्राप्त हुने बित्तिकै सक्षम न्यायाधीशले यस ऐनको दफा ५ अनुरूपको फौजदारी अनुसन्धान सुरु गर्न आदेश दिनेछन् ।

१५. नियम बनाउने

- (१) यो ऐन लागू गर्न आवश्यक पर्ने नियमावली नेपाल सरकारले बनाउने छ ।

१६. खारेजी

- (१) यातना क्षतिपूर्ति ऐन, २०५३ खारेज गरिएको छ ।
- (२) यातना क्षतिपूर्ति ऐन, २०५३ अन्तर्गत सुनुवाइ भएका विगतका मुद्दाहरूलाई यस ऐनअन्तर्गत सुनुवाइ भएको मानिने छ र विचाराधिन मुद्दाहरूको सुनुवाइ भने यसै ऐनअन्तर्गत अधि बढाइनेछ ।
- (३) नेपाल सरकारले यातना विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धि अनुमोदन गरेपश्चात घटेका यातना तथा अन्य क्रूर अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार तथा सजायका घटनाहरूको अनुसन्धान गरी अभियोजन गरिनेछ ।